

Predstava o sebi pri otrocih in mladostnikih z motnjami vedenja v procesu ocenjevanja potreb in pripravi obravnave

Self-image of children and adolescents with behavioural problems in the assessment of their needs and treatment planning

Marija Lebedina-Manzoni, Ivana Jeđud

Povzetek

Marija Lebedina-Manzoni, dr. psih., Ivana Jeđud, soc. ped., obe Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Znanstveno-učilišni kampus, Borongajska 83 f, Zagreb; marija.manzoni@zg.htnet.hr

Oblikovanje predstave o sebi predstavlja pomemben del razvoja pri adolescentu. Predstava o sebi se menja tekom časa in v veliki meri temelji na povratnih informacijah, ki jih oseba dobi iz okolja. Pojem sebstva lahko definiramo kot organizacijo posameznikovih izkušenj in idej o samemu sebi v vseh aspektih njegovega življenja. Cilj raziskave je bil skozi samoreprezentacijo vprašanih z uporabo polstrukturiranega intervjuja analizirati predstave o sebstvu pri 40 otrocih in mladostnikih, pri katerih se manifestirajo vedenjske motnje in/ali težave pri funkcioniranju družine. Za obdelavo podatkov je uporabljena metoda kvalitativne analize besedila. Za shranjevanje in obdelavo podatkov je uporabljen računalniški program za kvalitativno analizo besedila Nvivo. Opredeljenih je 11 kategorij predstav o sebi.

Najpogosteje govorijo o pozitivni percepciji sebe. Pozitivna smer se kaže v zadovoljstvu z obstoječim stanjem in dosežki, navkljub slabim življenjskim okoliščinam. Veliko govorijo o svojem težavnem življenju in se zavedajo slabih strani svojega odraščanja. Osnovni vir nezadovoljstva v celotni predstavi o sebi je lastna impulzivnost in nezmožnost nadzorovanja vedenja. Poudarjena je pomembnost krepitve interakcije z družino in negovanja odnosa, ne glede na dosedanjo kvaliteto funkcioniranja družine. Smernice za nadaljnje intervencije se v prvi vrsti nanašajo na delo na samokontroli, kar je s strani vprašanih prepoznano kot največji problem. Poleg družine, je pomembno krepiti njihove odnose tudi s prijatelji in družbo, ker se zdi mreža socialne podpore močan varovalni faktor.

Ključne besede: *otroci in mladostniki, predstava o sebi, kvalitativna metoda*

Abstract

The development of self-image in adolescents is an important part of growing up. Self-image changes with the passing of time and is to a large extent based on feedback one receives from one's environment. The concept of 'self' could be defined as an organisation of individual's experiences and ideas about oneself in all aspects of the person's life. The aim of the research project was to analyse the concept of 'self' in 40 children and adolescents with behavioural problem and/or dysfunctional families, using semi-structured interview and self-presentation. The data was analysed by a qualitative text analysis method using the Nvivo qualitative analysis software. There are eleven categories of self-image. The research subjects most often seem to have a positive perception of themselves. A positive trend can be seen in their satisfaction

with the current situation and achievements despite unfavourable circumstances in life. They talk a lot about their difficult life and are aware of the negative sides of their upbringing. The main source of dissatisfaction with themselves in the total self-image is the impulsiveness and inability to control their own behaviour. There is an emphasis on a strengthened interaction with their family regardless of the (dis)functional family life in the past. Future interventions should first and foremost focus on self-control, a problem the subjects have recognised as the most pressing. It is also very important to strengthen their ties with their friends and the society since a social support network can act as a strong protective factor.

Key words: *children and youth, self-image, qualitative methodology*

1 Uvod

Predstava o sebi, pojem sebstva, samopojmovanje, jaz, so pojmi, ki označujejo psihološki konstrukt, ki bi ga lahko definirali kot fenomenološko organizacijo posameznikovih izkušenj in idej o samemu sebi v vseh aspektih posameznikovega življenja (Coombs, 1981 v Lacković-Grgin, 1994). Že Sokrat je opozarjal na pomembnost spoznavanja samega sebe in to ne samo teoretskega spoznavanja sebe, temveč ustvarjanja realne predstave o sebi, stalnega izpolnjevanja sebe, da bi ustvarili identiteto in spoštovanje osebnosti. Vprašanje realne ocene predstave o sebi je zelo zapleteno, saj na njo vpliva veliko število subjektivnih in objektivnih faktorjev, od tistih, ki zadevajo osebne značilnosti posameznika, do vpliva raznih situacijskih faktorjev, vključno z osebami, s katerimi prihajamo v stik v različnih obdobjih našega življenja.

Tradicionalno gledanje deli predstave o sebi na dva aspekta: »jaz« ali eksistencialni pojem o sebi (nanaša se na subjektivno doživljanje obstoja, ki vključuje občutek osebne identitete, občutek sposobnosti, da se nekaj naredi, osebno delovanje in zavest o obstoju tekom časa) in »mene« ali empirični pojem o sebi (vključuje objektivna

osebna obeležja nekoga kot so telesni izgled, osebnostne lastnosti, kognitivne sposobnosti, socialni status). Ta dva aspekta pojma o sebi skupaj tvorita našo zavest o tem kdo smo (Vasta idr., 1998).

Doživljanje samega sebe kot enega in istega tekom različnih razvojnih faz, časovnih in prostorskih kontekstov, je definirano kot samodojemanje. Samodojemanje je kot predmet raziskovanja psiholoških, socioloških in edukacijskih znanosti pomemben konstrukt, glede na to, da prepričanja posameznika o samemu sebi vplivajo na njegove odločitve in akcije v življenju. Spoznanja o sebi nam pomagajo, da pojasnimo naša sedanja in pretekla dejanja ter da predvidimo nekatera prihodnja vedenja. Pozitivno samodojemanje običajno vodi k konstruktivnemu in socialno zaželenemu obnašanju, medtem ko negativno lahko privede do deviantnega, socialno neadekvatnega obnašanja (Marsh idr., 1984, v Lacković-Grgin, 1994).

Doživljanje sebe predstavlja integralni sklop stališč, ki jih posameznik ima o sebi, istočasno pa je tudi izhodišče perceptivnega prostora posameznika, ki vsebuje referenčni okvir za percepcijo in organizacijo sveta, v katerem posameznik živi. Ima pomembno vlogo pri interpretaciji mišljenja, emocij in obnašanja drugih ljudi (Bezinović, 1987).

Pojem o sebi v veliki meri temelji na postavkah kognitivne psihologije. Kognitivna shema o sebi predstavlja notranji kognitivni portret pojma o sebi, ki organizira podatke o sebi, ki jih ima vsak izmed nas, lastnosti, ki jih imamo o svoji osebnosti. Vedno, kadar si razlagamo nove dogodke in informacije, jih skušamo razumeti v okvirih teh kognitivnih struktur (Markus, 1977, po Vasta idr., 1998). Raziskave, ki potrjujejo tovrstno razumevanje so pokazale, da se ljudje bolje spominjajo tistih opisov svoje osebnosti, ki so v zvezi z njihovim pojmom o sebi, kot tistih, ki jih ne povezujejo s seboj.

V raziskavi Hammena in Zupana (1984, po Vasta idr., 1998) so si nedepresivni otroci in otroci z visokim samospoštovanjem bolje zapomnili pozitivne opise sebe, medtem ko so se depresivni otroci in otroci z nizkim samospoštovanjem bolje spominjali negativnih opisov. Glede na to je samodojemanje pojem, ki se običajno uporablja za deskriptivni, izraz samospoštovanje pa za evalvacijski aspekt samodojemanja. Tovrstne raziskave potrjujejo kako močno lahko otrokova predstava o sebi vpliva na posameznikov odnos

do sveta. Otroci, katerih samospoštovanje je visoko, so očitno bolj usmerjeni na informacije, ki so v skladu z njihovim pozitivnim samospoštovanjem, medtem ko so otroci z nizkim samospoštovanjem bolj usmerjeni na zaznavanje informacij, ki potrjujejo, lahko pa predpostavimo, da tudi vzdržujejo, njihovo negativno predstavo o sebi.

Sodobno razumevanje doživljanja sebe poudarja, da to ni prirojeno, temveč se tekom življenja pridobiva, menjuje in razvija. Za njegov razvoj so pomembni kognitivni in afektivni procesi, struktura in proces razvijanja doživljanja sebe pa je v interakciji s številnimi zunanjsimi faktorji. Dejstvo, da človek ne živi izolirano, temveč v družbi z drugimi ljudmi je pripeljalo do ideje, da so za izgradnjo samodojemanja pomembni odnosi posameznika z ostalimi iz njegovega okolja. Že davnega leta 1912 je Cooley (po Lacković-Grgin, 1994) navedel, da oseba svojo predstavo o sebi izgrajuje v odvisnosti od tega, kako jo vidijo drugi ljudje. Cooley je tudi uvedel pojem »socialnega ogledala«, ki nam omogoča učenje reakcij na podlagi tega, kako se bodo drugi odzvali na naše vedenje. Ravno na podlagi tega, kako oseba misli, da jo doživljajo drugi ljudje, je odvisno njeno samospoštovanje (občutek ponosa ali sramu). Vendar niso vse interakcije v našem življenju enako pomembne za ustvarjanje in menjavanje predstave o sebi. Pri nižji starosti je za formiranje predstave o sebi pomembna predvsem interakcija s starši. V obdobju adolescence pridobiva na pomembnosti interakcija z vrstniki, pri čemer s starši še vedno pomembni. Takrat nam postaja pomemben tudi vpliv ostalih oseb iz naše okolice. Šele v obdobju pozne adolescence razvijamo svoja lastna verovanja in prepričanja, ki so v nekoliko manjši meri odvisna od vplivov ostalih iz naše okolice. Skladno s tem L'Albate in Baggett (1997) navajata: „Posredno ali neposredno, besedno ali nebesedno, konsistentno ali nekonsistentno, pozitivno ali negativno, sporočila iz okolice nas nenehno dosegajo, sodelujejo pri formiranju občutka pomembnosti našega sebstva, v odnosu do ostalih znotraj in zunaj naše družine«.

Avtorji v glavnem soglašajo, da je samodojemanje multidimenzionalni pojem, ki ga sestavlja več dimenzij, kot so na primer: intelektualne, težnje za dosežki, fizične, interpersonalne, dimenzije socialne odgovornosti. Multidimenzionalen model Shavelsona idr. (1976) govori, da se predstava o sebi formira preko izkušenj z okolico in skozi subjektivne interpretacije te

okolice. Poudarja pomen evalvacije pomembnih drugih, kot tudi pomembnost krepitve in atribucije posameznikovega vedenja. King (1979) razlikuje šest vidikov predstave o sebi: telesni jaz (predstava o našem telesu); intelektualni jaz (predstava o naših mentalnih kapacitetah); emocionalni jaz (kako odgovarjamo na naše psihične potrebe, motive in občutja); filozofski jaz (filozofija življenja odseva v naših verovanjih, vrednostih, prepričanjih); socialni jaz (kako mi vidimo naš odnos do drugih ljudi, v kakšni vlogi se vidimo v odnosu do drugih, status katerega si zaslužimo); komunikativen jaz (naši odnosi do drugih skozi vidik komunikacije).

Miljković in Rijavec (1996) navajata kako samodojemanje združuje v sebi 3 dimenzije:

- vedenje o sebi (da bi se zavedali tistega kar je dobro in kar je treba spremeniti)
- pričakovanja do sebe (predstava o tem kar bi lahko bili ob poznavanju tega, kar smo)
- vrednotenje sebe (vsakodnevno ocenjevanje tega kar smo s tem kar bi želeli biti).

Iz navedenega izhaja, da je predstava o sebi dinamična struktura, ki se s permanentnim izkustvom posameznika in njegovo interakcijo z okoljem nenehno spreminja.

Razvoj predstave o sebi, kot tudi razvoj mišljenja se nasplošno odvijata po načelu od konkretnega k abstraktnemu. S časom se menja koncept samodojemanja in to na način, da opisi sebe pri mlajših osebah vsebujejo konkretne, fizične attribute, pri starejših pa se pojavlja več abstraktnih, psiholoških atributov. Adolescenti začenjajo o sebi razmišljati reflektivno, ugotavljajo, da je mesto spoznanja v njih samih. Pri tem so izrednega pomena atribucije o vzrokih in posledicah lastnega vedenja. Ocene sebe postajajo vse bolj abstraktne in generalne, vendar so v njih prisotna tudi pretekla stanja, za razliko od mlajših oseb, katerih ocene so vezane na konkretne aktivnosti in njihovo neposredno stvarnost.

Sprejemanje in učenje socialnih vlog postaja z odraščanjem vse bogatejše in bolj diferencirano. Ravno razvoju kognitivnih sposobnosti zahvaljujoč, postajajo mladi z leti vse bolj uspešni v integriranju vedenjskih karakteristik v vsaki vlogi. Dacey in Kenny (1994) opisujeta sledeče spremembe pojmovanja sebe tekom adolescence:

- postaja vse bolj abstrakten (v skladu z razvojem mišljenja)
- postaja vse bolj diferenciran (videnje sebe v različnih vlogah)
- razvija se idealna predstava o sebi (kakšen bi želel biti, razvoj hipotetičnega mišljenja)
- adolescenti postajajo vse bolj introspektivni (za razliko od nevprašljivega sprejemanja sebe v obdobju otroštva, si postavljajo vprašanje - Kdo sem jaz v resnici?)

Poznavanje predstave o sebi, ki jo imajo otroci in mladostniki z motnjami vedenja, je izjemnega pomena z vidika razumevanja njihovega vedenja, kot tudi za prevzemanje ustreznih intervencijskih meril, ki bi pripeljali do boljše resocializacije in njihovega subjektivnega občutka zadovoljstva.

Glede na to, da smo poudarjali pomembnost interakcije z zunanjim okoljem pri formiranju predstave o sebi, se moramo zavedati pogosto neugodnih življenjskih okoliščin, v katerih odraščajo in specifične vplive v posameznikovih življenjskih obdobjih, ki se odražajo v procesu nastajanja predstave o sebi.

Dosedanje raziskave na področju raziskovanja samoocene samodojemanja otrok in mladostnikov so pokazala, da se otroci in mladostniki z motnjami vedenja pomembno razlikujejo od splošne populacije, pri čemer ta populacija pogosteje izkazuje nagnjenost k slabši samooceni, tj. razvijajo nizko mišljenje o sebi glede na ostalo populacijo (McCarthy in Hoge, 1984, po Lacković- Grgin, 1994; Žižak idr., 1993). Burns (1982) navaja, da ima večina prestopnikov nizko samodojemanje. Kaplan, Johnson in Bailey (1986) navajajo, kako se negativno samodojemanje meri z oceno otrok o njihovi zavrnitvi s strani učitelja in staršev ter lastnim samozavračanjem v povezavi z odklonskim vedenjem. Tasić (1994) je na vzorcu 1023 učencev iz 33 oddelkov 8. razreda osnovne šole v Zagrebu raziskoval razliko med otroci, ki izkazujejo in ki ne izkazujejo motenj vedenja, o pojmovanju pojma o sebi. Rezultati so pokazali, da se vprašani, ki izkazujejo motnje vedenja, pri vseh parih pridevnikov samoopisa ocenjujejo pomembno manj ugodno glede na vprašane, ki ne izkazujejo motenj vedenja. Prav tako so otroci, ki so izkazovali motnje vedenja, doživljali pomanjkanje komunikacije s starši. Tasić navaja, kako je raziskava opozorila na obstoj izrazite povezanosti med realnim pojmom o sebi in dobrim uspehom v šoli, uspešne osebne socializacije, ugodnega statusa otroka v skupini in obratno. Rezultate raziskave razume kot indikator,

da bi bila otrokova predstava o sebi morala biti v središču pozornosti staršev in vzgojiteljev, ter da moramo pri delu za več uspeha nameniti bistveno več pozornosti otrokovi osebnosti, njegovim prednostim in slabostim, uspehom in neuspehom, problemom in dilemam ter nudenju ustrezne pomoči in podpore.

Koller-Trbović (1995) v svoji raziskavi o razlikah samoocene predstave o sebi otrok z aktivnimi in pasivnimi oblikami vedenjskih motenj zaključuje, da imajo otroci z eksternaliziranimi vedenjskimi motnjami slabšo predstavo o sebi od otrok z internaliziranimi motnjami.

2 Namen raziskave

Cilj dela je bil s samoreprezentacijo vprašanih, z metodo polstrukturiranega intervjuja, dobiti uvid v predstavo o sebi otrok in mladostnikov z motnjami vedenja, v procesu ocenjevanja potreb in načrtovanja obravnave¹.

Opirajoč se na ugotovitve raziskav (Burns, 1982; Kaplan, Johnson in Bailey 1986; Tasić, 1994; Žižak idr., 1993) lahko pričakujemo, da bo ugotovljena predstava otrok o sebi v pričujoči raziskavi pretežno slaba, negativistična, glede na to, da se gre za otroke, ki so v svojem dosedanjem življenju doživeli številne negativne izkušnje in povratne informacije iz svojega okolja ter bili ločeni od družin.

Potrdilo za takšna pričakovanja lahko najdemo v raziskavi na podlagi samoreprezentacije pri otrocih in mladostnikih v izvendružinski obravnavi, ki jo je opravila Kobolt (1999). Pokazalo se je, da so bili otroci v družinah v katerih so odraščali, izpostavljeni številnim stresnim dejavnikom, še posebej vplivni so se izkazali: nerazumevanje med starši, neizpolnjevanje starševske vloge, neadekvatnost identifikacijskih modelov, večkratne spremembe okolja, nestabilnost in nepredvidljivost odnosa, prisotnost deprivacijskih elementov in socialne patologije pri enem ali obeh starših, neuravnoteženi vzgojni vplivi, kar lahko v veliki meri prispeva k formiranju negativnega doživljanja lastne osebnosti.

¹ Pričujoče delo je del projekta Socialno pedagoška diagnoza - participacija uporabnikov v procesu ocenjevanja potreb in načrtovanju intervencij, ki se izvaja na Oddelku za motnje vedenja Edukacijsko rehabilitacijske fakultete Univerze v Zagrebu, in ga financira Ministrstvo za znanost, izobraževanje in šport RH.

3 Metoda dela

3.1 Vzorec

Vzorec sestavlja 40 otrok in mladostnikov v obdobju med 12. in 20. letom starosti, od česar 21 moškega spola in 19 ženskega. Intervjuvani se zaradi vedenjskih motenj in/ali težav v družini nahajajo pod neko obliko socialno-zaščitne intervencije. Večina jih je bila v starosti od 12-18 let, le eden je imel 20 let. V procesu začetne diagnostike, tj. ocene, se je nahajalo 27 otrok in mladostnikov (Vzgojni dom za otroke in mladostnike Zagreb in Karlovac), v procesu ocene tekom obravnave pa 13 (Stanovanjska skupina Mladinskega doma Zagreb).

Tabela 1- Značilnosti udeležencev raziskovanja glede na starost in spol

	Vzgojni zavod za otroke in mladostnike Zagreb in Karlovac (N=27)	Stanovanjske skupnosti Mladinskega doma Zagreb (N=13)
Spol	Ž = 10 (Zagreb - 8, Karlovac - 2) M = 17 (Zagreb -11, Karlovac - 6)	Ž = 9 M = 4
Starost	12–18 let (Zagreb) 12-17 let (Karlovac)	17–20 let

Otroci in mladostnikih so prostovoljno pristali na sodelovanje v raziskavi, kar je bil osnovni predpogoj za sodelovanje, kar je v skladu s priporočili Etičnega kodeksa raziskav z otroci (2003). Dosegli smo 100% sodelovanje izbranih otrok, saj so vsi soglašali s sodelovanjem v raziskavi.

3.2 Način izvedbe raziskave

Pri zbiranju podatkov je uporabljena metoda razgovora, tehnika polstrukturiranega intervjuja. Način izvedbe intervjuja je otroke in mladostnike navajal k obširnemu in odprtemu pripovedovanju o sebi in svojem življenju. Težišče je na samoreprezentaciji vprašanih, perspektivi otroka/mlade osebe, načinu kako vidi in doživlja sebe, svojo življenjsko pot, načrte za prihodnost, želje in potrebe.

Pogovor z intervjuvanci je trajal približno dve uri. Opravljala ga je socialni pedagog ali psiholog. Vsak intervju je bil posnet

z namenom, da se ohranijo vse pridobljene informacije. Nato so intervjuji dobesedno prepisani ter dani v vpogled in branje vprašanim, da bi lahko po potrebi dodali še podrobnejša pojasnila k svojim besedam. Uvodni razgovor z vprašanim je pred samo izvedbo intervjuja vseboval podrobnejše informiranje o namenu in cilju projekta, načinu dela, možnosti odstopa v katerikoli fazi raziskovanja, zaščiti anonimnosti.

Pogovor je bil voden glede na socialnopedagoško relevantna področja: o sebi, družini, šoli, družbi, prostem času, interesih, prihodnosti, načrtih, željah, intervencijah. (Vzorec intervjuja se nahaja v internem gradivu projekta). Raziskava je izvedena v obdobju med letoma 2002 in 2004. Del intervjuja, ki je analiziran v pričujočem delu, se je nanašal na predstavo o sebi skozi pogled na lastno življenje in časovno perspektivo.

3.3 Metoda obdelave podatkov

Za obdelavo podatkov je uporabljena metoda kvalitativne analize besedila. Osnovo analize tvori postopek klasifikacije in oblikovanja generalnih pojmov iz zapisa intervjuja. Kvalitativni pristop je usmerjen na raznolikost podatkov, manj na zakonitosti ponavljanja odgovorov.

Celoten intervju je bil podvržen kvalitativni analizi vsebine s strani 5 neodvisnih raziskovalcev (zaradi večje objektivnosti ocene). To je proces interpretacije, ki temelji na kodih. **Kodi** v pričujoči raziskavi so reducirani in abstrahirani pojmi, ki opisujejo najmanjšo enoto besedila, ki ima določen pomen in smisel za celotno razumevanje in interpretacijo besedila. Analiza je predstavljala odkrivanje struktur, obrazcev, pravilnosti in povzemanje empiričnega gradiva. Prvi korak v analizi intervjuja je ti. priprava na kodiranje oziroma individualno branje intervjuja s strani vsakega posameznega raziskovalca. Sledi skupno, skupinsko kodiranje skozi sledeče korake: določanje enot kodiranja, usklajevanje in razvrščanje kodov 1. reda na temelju konsenza, in to kot dobesedni zapis povzetka izjave. Nato sledi izločanje osrednjih kod 2. reda, v tem primeru s področja predstave o sebi, definiranje kategorij ter dimenzij znotraj teh. **Kategorija** v pričujoči raziskavi predstavlja skupek večih kodov, ki vsebujejo opise, izkustva, doživetja, mišljenja otrok in mladih.

Dimenzije so pojmi, ki opisujejo pomen na abstraktnem

nivoju glede na kode na katere se nanašajo, namen ustvarjanja dimenzij pa je razumevanje in pojasnjevanje pojavov - na primer nastanka, razvoja, vzroka ipd., odvisno od potreb raziskovanja (Mesec, 1998).

Tako urejeno besedilo se interpretira in argumentira s konkretnimi izjavami vprašanih. Gre za postopek generalizacije, s katerim se obširna besedila intervjuja s posploševanjem zožujejo na nivo specifičnih tem, pri čemer je nujno in možno stalno vračanje na nižje nivoje koda, vse do začetne vsebine.

Pri neposrednem delu na kvalitativni analizi besedila smo se pretežno ravnali po smernicah, korakih in načelih kvalitativne analize besedila po Mesecu (1998) in Rapuš-Pavel (1999).

Za shranjevanje in obdelavo podatkov je bil uporabljen računalniški program za kvalitativno analizo besedila Nvivo (Richards, 2000).

Tabela 2: Ilustrativni prikaz postopka kodiranja

Izvorno besedilo (določitev enot kodiranja)	Kodi 1. reda: povzemanje	Kodi 2. reda: abstrahiranje, dimenzije	Kodi 3. reda: klasificiranje, kategorije	Kodi 4. reda: teme
Pa, vidim se kot mlado, uspešno osebo, ki si želi nekaj doseči v življenju, se zaposliti ... biti svoj človek.	Uspešna oseba	Pozitiven zaradi zadovoljstva s seboj	Psihično doživljanje sebe	O sebi
Jaz sem sicer zelo družabna oseba, pravijo, da sem pametna, trudim se v življenju, vztrajna sem. V ... če pogledam v celoti, da, sem, zakaj ne. Zadovoljna sem ... mislim ... so kake manjše napake, neke manjše napake, ki bi jih lahko popravila na sebi, samo sem, če pogledam tako na splošno, zadovoljna.	Družabna, pametna, vztrajna			
Veseli me to, kar se dosegel, to kar sem dosegel ... da mi je uspelo priti do stanovanjske skupine, končati šolo in to me ... najbolj veseli ...	Prihod v stanovanjsko skupino, zaključek šole	Osebni dosežek	Veseli me	O sebi

4 Rezultati

Iz vseh intervjujev smo za podrobnejšo kvalitativno analizo izločili področje predstave o sebi. Za področje predstave sebi smo uskladili in definirali kategorije s pripadajočimi dimenzijami; vsako od navedenih kategorij namreč sestavlja določeno število dimenzij, ki subsumirajo vse izjave vprašanih. Tabela 3 kaže vse dosežene kategorije in dimenzije naše analize, za njo pa sledi podroben opis posameznih kategorij in dimenzij.

Tabela 3: Dimenzije in kategorije, do katerih smo prišli v kvalitativni analizi

KATEGORIJA	DIMENZIJA
Psihično doživljanje sebe	<ul style="list-style-type: none"> • pozitiven zaradi zadovoljstva s samim seboj • zavest o nenadzorovanju reakcij • poudarjene pozitivne spremembe zaradi intervencij • doživetje različnosti zaradi zahtev odraščanja • brez uvida
Fizično doživljanje sebe	<ul style="list-style-type: none"> • zadovoljstvo s svojim izgledom • kritičnost do svojega izgleda
Lastnosti	<ul style="list-style-type: none"> • pozitivne • negativne • kombinirane
Pri sebi ponosen na ...	<ul style="list-style-type: none"> • talente in spretnosti • lastnosti, ki so omogočile premagovanje težav • uspeh v odnosih z drugimi • fizično moč • svoje dobre lastnosti
Veseli me	<ul style="list-style-type: none"> • osebni dosežek • lastna družina • vsakodnevne aktivnosti • zabava
Jaz v očeh drugih	<ul style="list-style-type: none"> • slabo videnje • dobro videnje • brez uvida • različno
Najpomembnejše osebe	<ul style="list-style-type: none"> • ožja družina (starši, bratje in sestre) • širša družina • prijatelji • partnerji • vzgojitelji

nadaljevanje tabele:

Skrbi me	<ul style="list-style-type: none"> • nedorečenost in nesigurnost zaradi eksistence • nedorečenost in nesigurnost zaradi šole • nedorečenost in nesigurnost zaradi osamosvajanja • nedorečenost in nesigurnost zaradi nadaljnjih intervencij • družina
Vplivi	<ul style="list-style-type: none"> • drugačno življenje • vplivi drugih (družbe, staršev) • lastna osebnost • več vzrokov (vojna, selitve, sprememba odnosa v družini)
Spremenil/a bi...	<ul style="list-style-type: none"> • da bi doseganje življenja bilo brez problemov • svoje vedenje
Pričakovanja do sebe	<ul style="list-style-type: none"> • pozitivne spremembe • odraščanje v pozitivno osebo • ostati kakršen sem

Psihično doživljanje sebe

Kategorija »psihično doživljanje sebe« govori o širokem obsegu različnih doživljanj lastne osebnosti in vedenja, sestavljajo pa jo naslednje dimenzije:

- pozitiven zaradi zadovoljstva s seboj
- zavest o nenadzorovanju reakcij
- poudarjene pozitivne spremembe zaradi intervencij
- doživetje različnosti zaradi zahtev odraščanja
- brez uvida

Psihično doživljanje sebe vključuje niz samoopisov, ki večinoma odražajo zadovoljstvo z dosežki v življenju. Navkljub nizu slabih okoliščin, ki so še kako zabeležene v njihovi zavesti, so vprašani zadovoljni s tem kar so spremenili in dosegli v življenju. Izjava, ki to najbolj odraža je: *»nisem zadovoljna z življenjem, sem pa zadovoljna s sabo«* (39/40)²; *»to pomeni da sem ambiciozna, da ne dovolim nikomur da me iztiri, da sledim svojim ciljem in enostavno živim«* (26/40).

Vprašani se zelo zavedajo pozitivnih vplivov, ki so posledica njihovega bivanja v instituciji: *»Prišlo je do velikega premika v mojem življenju, dosti boljše je kot prej, na nek način sem ponosen,*

² Številke označujejo izjave in intervjuje v bazi podatkov.

da sem bil v domu, ne vem kje bi bil danes, če bi bil ostal doma« (19/40). Vsi vprašani se spominjajo travmatičnih izkušenj ob ločevanju od družine, toda gledano iz današnje perspektive jim to predstavlja edino pravo odločitev in vidijo pozitivne učinke ločitve.

Zaradi drugačnih pogojev odraščanja, travmatičnih življenjskih izkušenj, so bili nemalokrat predmet posmeha v šoli, prevzemali so vloge, ki niso bile v skladu z njihovim razvojnim obdobjem, vendar je vse to posledično rezultiralo v povečani odpornosti in jačanju kot osebnosti, kar jih izpolnjuje z zadovoljstvom: *»Prej sem odrasla, od dvanajstega leta skrbim za mamo, v šoli sem vedno bila predmet posmeha, prvi otrok iz doma, ničesar se ne bojim, postala sem odprona na vse«* (20/40).

Ko opisujejo psihično doživljanje sebe v negativnih terminih se prav vse izjave nanašajo na nezmožnost, da vzpostavijo nadzor nad svojimi reakcijami, kar jim pogosto otežuje življenje in odnose z okolico. Termin, ki ga navaja veliko vprašanih in ki opisuje nenadzorovanost je *»živčen«*: *»rad se prepiram, počnem nepremišljene stvari, sploh ne razmišljam kaj bo, planem, živčna sem, ne morem zamolčati«* (16/40).

S celostnim gledanjem kategorije dobivamo vpogled v večinoma pozitivno doživljanje sebe, samospoštovanja in občutka razvijanja lastne osebnosti v preteklem obdobju institucionalizacije. Razveseljivo je prepoznavanje pozitivnih vplivov dela pri izpolnjevanju vloge interventnih mer. Iz dimenzije, ki se nanaša na negativno doživljanje osebnosti, se lahko razbere sporočilo nujnosti dela na samokontroli in obvladovanju reakcij, s čimer bi se doseglo polnejše zadovoljstvo v doživljanju lastne osebnosti ter izognili številni nesporazumi z okolico. Če imamo v mislih, da je vzpostavljanje samokontrole ena najpomembnejših nalog za uspešno obvladovanje niza življenjskih problemov in doseganje čustvene inteligence (Goleman, 1997), je sporočilo za osmišljanje obravnave, ki ga pošiljajo vprašani, zelo jasno.

Fizično doživljanje sebe

Vsi odgovori vprašanih v tej skupini so se grupirali okoli sledečih 2 dimenzij:

- zadovoljstvo s svojim izgledom
- kritičnost do svojega izgleda

Dimenzija zadovoljstvo s svojim izgledom je formirana na podlagi izjav vprašanih, ki se realno ocenjujejo in niso preveč obremenjeni s svojim izgledom: »Povprečna sem, nihče ni nikoli popoln, glavno da sem urejena in čista, nimam nič proti svojemu izgledu« (15/40).

Druga dimenzija se nanaša na izražanje raznolike kritičnosti v odnosu do svojega fizičnega izgleda, do popolnega nesprejemanja svojega izgleda: »Grda sem, imam mozolje, suha sem, predebeli sem, kolke imam preveč izbočene, sovražim svoje zobe« (5/40). Najskrajnejše izjave se nanašajo na popolno nesprejemanje svojega izgleda in popolno zavračanje: »Fizično sem ogaben, nikakor se ne počutim« (24/40).

Tovrstne izjave se zdijo popolnoma v skladu z razvojnim obdobjem vprašanih, saj vemo, da so adolescenti izrazito kritični do svojega izgleda, ki je neredko izvor številnih kompleksov in frustracij.

Lastnosti

Kategorija »lastnosti« se nanaša na tiste karakteristike, ki si jih pripisujejo vprašani in se gibljejo na kontinuumu od pozitivnih do negativnih. Izjave vprašanih smo razvrstili v sledeče dimenzije:

- pozitivne
- negativne
- kombinirane

Vprašani ocenjujejo kot svoje najboljše lastnosti tiste, ki se nanašajo na odnos do drugih ljudi, empatijo in v prvi vrsti pomoč drugim. Največji del vprašanih obeh spolov navaja pomoč drugim kot svojo najboljšo lastnost: »Rada pomagam, hočem pomagat« (14/40); »vsakemu pomagam« (4/40); »nisem lena« (15/40).

Očitno je, da ima dimenzija pomoč drugim dominantno pozitivno vlogo v njihovi zavesti.

Govorec o svojih negativnih lastnostih največkrat spominjajo nezmožnost nadzorovanja svojega obnašanja in impulzivne reakcije, ki se pogosto manifestirajo kot agresivnost: »Zlahka se živciram, vse me živcira, zlahka izbruhnem in ponorim in potem moram nekam udariti« (22/40); »sem živčna oseba« (24/40); »trdoglava« (25/40); »lena« (39/40).

Zanimivo je, da kot negativno lastnost več vprašanih moških navaja živčnost, ženske pa lenobo in trdoglavost.

Če se spomnimo kategorije psihično doživljanje sebe je razvidno, da negativno doživljanje sebe in najdominantnejše negativne lastnosti, ki si jih vprašani pripisujejo, govorijo o istem problemu, nanašajo pa se na impulzivnost in nekontroliranost, ki jim v veliki meri zapleta življenje. Obe dimenziji sta nam lahko pokazatelj potreb vprašanih in smernici za osmišljanje obravnave.

Tretja dimenzija se nanaša na tiste izjave, ki v enem vsebujejo tako dobro kot slabo lastnost: »*Sem trdoglava, ampak tudi vztrajna*« (20/40); »*sem dobra ... do drugih, če so drugi do mene, znam se tudi razjeziti*« (40/40).

Ponosen na ... pri sebi

Ta kategorija se nanaša na vse, kar vprašani prepoznajo kot svojo vrednost v življenju in vsebuje naslednje dimenzije:

- talente in spretnosti
- lastnosti, ki so omogočile premagovanje težav
- uspeh v odnosih z drugimi
- fizično moč
- svoje dobre lastnosti

Največje število vprašanih je ponosnih na lastnosti, ki so jim omogočile prevlado nad problemi v katerih so se v življenju znašli, svojo voljo, vztrajnost in dejstvo, da jih splet okoliščin ni onemogočil, kot tudi ne preprečil da uspejo: »*Vztrajna sem, ko si nekaj želim*« (26/40); »*močna sem*« (26/40), »*iznajdljiva sem*« (30/40); »*verjamem v sebe*« (39/40); »*poskušam znova*« (40/40).

Zavedajo se, da so zaradi spleta neugodnih okoliščin imeli velike možnosti, da se znajdejo v veliko bolj neugodni situaciji kot se trenutno nahajajo, zasluge za te izhode pa pripisujejo sebi.

Občutek ponosa izhaja tudi iz njihovih uspešnih odnosov z drugimi ljudmi, bodisi da gre za doživljanje sprejetosti, bodisi koristnosti za druge: »*Ponosen sem na obnašanje do drugih, da me vsi sprejmejo v družbo*« (13/40) »*da sem družaben*« (19/40); »*rad delam in pomagam*« (10/40).

Ponos, ki izhaja iz številnih talentov in veščin, se nanaša na

različne aktivnosti, ki jih dobro opravljajo, in so običajne za njihovo obdobje: »Skejtanje« (12/40); »petje« (11/40); »rolanje« (18/40); »nogomet« (29/40).

Samo po ena izjava se nanaša na ponos zaradi fizične moči in lastnost iskrenosti. Gledano kategorijo celostno, je evidentno, da vprašani »najdejo« različne dimenzije v svojem življenju, ki jih izpolnjujejo s ponosom in ki jačajo njihovo predstavo o sebi, od dimenzij osebnosti, načina vedenja, fizičnega izgleda, do raznih aktivnosti pri katerih so uspešni.

Veseli me

Kategorija »veseli me« se nanaša na neke osebe, situacije in aktivnosti v življenju naših vprašanih, ki jim lepšajo življenje. Vsebuje naslednje dimenzije:

- osebni dosežek
- lastna družina
- vsakodnevne aktivnosti
- zabava

Največji del vprašanih veseli osebni dosežek navkljub težkim okoliščinam in pozitivne spremembe, ki so nastale v njihovih življenjih: »Veseli me to, da sem dosegel, da sem končal šolo« (19/40); »da grem v službo, ko prej nisem« (36/40).

Nadalje pogosto omenjajo lastno družino kot razlog za veselje v njihovem življenju: »Veseli me samo tisti trenutek, ko sem s starši, ko se pri mami« (15/40); »ko grem domov za vikend« (9/40); »v življenju me veseli to, da imam družino in vse to ... zato ker neki drugi nimajo družine« (10/40).

Družina je življenjska skupnost, v kateri se najlažje zadovoljujejo osnovne človekove potrebe po ljubezni, varnosti, zaupanju in priznanju, iz izjav naših vprašanih pa je razvidno, da je sestavni in pomemben del radosti in veselja v njihovih življenjih. Družina tudi v primeru naših vprašanih igra pomembno vlogo pri doživljanju občutkov pripadnosti. Vprašani sam obstoj družine doživljajo kot posebno vrednost v odnosu do tistih vprašanih, ki je nimajo (Lebedina-Manzoni idr., 2005).

Ta informacija se nam zdi izrednega pomena pri vključevanju družin v načrtovanje obravnave, kot neizogibnega elementa pri skrbi

za subjektivno dobro počutje naših vprašanih. Morda je potrebno omeniti, da bi takšno »glorificiranje« družine lahko bila posledica njihove razdvojenosti in s tem posledica intenziviranja pozitivnih čustev, ki zmanjšujejo objektivnost ocene.

Kot vir veselja navajajo tudi vsakodnevno rutino domačih opravil, igre in zabave, do bivanja v domu. Takšni odgovori osvetljujejo pomembnost vsakodnevnih udomačenih ritualov in njihovo vlogo pri subjektivnem dobrem počutju, oziroma lahko pritrdimo avtoricama Jeđud in Marušić (2005), ki navajata, da družine, ki ne nudijo dovolj strukture, stabilnosti in predvidljivosti glede dnevne rutine, družinskih pravil ter družinskih ritualov, ne zagotavljajo potrebnih resursov za socializacijo otrok in dobrobit svojih članov.

Kot posebno dimenzijo ločimo izjave vprašanih, ki temeljijo na zabavi kot viru veselja: »*Veseli me, ko grem na kake proslave 12/40; ker bom šel na vas se družiti 37/40; rad, rad grem ven, igram nogomet, košarko 9/40*«. Zelo pogosto se pri raziskovanju omenja orientiranost za zabave, kot pomembno interesno področje mladih oseb. Potreba po zabavi je ena temeljnih človekovih potreb in očitno je, da se je tudi v našem vzorcu zabava pokazala kot vir veselja v življenju.

Jaz v očeh drugih

Ta kategorija se nanaša na predstavo, ki jo imajo druge osebe po mnenju vprašanih o njih. Odgovori vprašanih tvorijo dimenzije, ki temeljijo na kvalitativni komponenti tega doživetja, poimenovali pa smo jih sledeče:

- slabo videnje
- dobro videnje
- brez uvida

Največji del izjav vprašanih se nanaša na pozitivno videnje s strani okolice, zaobjema pa njihove učitelje v šoli, vzgojitelje v instituciji in starše: »*Oni mi zaupajo*« (23/40); »*jaz sem vedno nasmejana*« (26/40); »*pretežno dobro*« (30/40); »*vsi pravijo da sem simpatična, da dobro komuniciram*« (32/40); »*večinoma bi me opisali v pozitivnem smislu*« (36/40)«. Takšne izjave pričajo o pozitivnem doživljanju povratnih informacij, ki jih naši mladi dobivajo iz okolice in njihovem subjektivnem občutku pomembnosti in cenjenja s strani okolice.

Dimenzija »slabo videnje« govori o subjektivnem občutku nepravilnosti v odnosu vprašanih in okolice, tj. okolica jih percipira kot slabe brez pravega razloga, oni so »dežurni krivci« za vse: »Pravijo, da vejo, da jaz vedno nekaj vdiram, pa so me zato poslali v dom, ampak to ni res« (22/40)«. Slabo videnje se nanaša tudi na sram zaradi lastnega obnašanja: »Jaz sem jih osramotil« (18/40). Takšno obnašanje priča o samokritičnosti vprašanih in njihovi zavesti o škodi, ki jo s svojim vedenjem povzročajo drugim.

Dimenzija »brez uvida« se nanaša na tiste izjave, ki pričajo o nepoznavanju mišljenja okolice in nejasni predstavi, ki jo okolica ima o nas. Stvar je tudi v kombiniranem doživljanju okolice, v nekaterih situacijah pozitivno, v nekaterih negativno: »Večina ljudi pravi, da sem dober, drugi pa, da sem slab« (18/40); »ne vem kaj bi rekli« (21/40); »ne vem kaj mislijo« (10/40).

Najpomembnejše osebe

Ta kategorija se nanaša na oceno vprašanih kdo so najpomembnejše osebe v njihovem življenju in v največjem delu zajema osebe, ki so skrbele za njih v preteklosti ali danes, vsebuje pa sledeče dimenzije:

- ožja družina (starši, bratje in sestre)
- širša družina
- prijatelji
- partnerji

Največji del izjav vprašanih se nanaša na starše, brate in sestre, kot najpomembnejše osebe: *V tem trenutku so mama, sestra in brat najpomembnejše osebe v mojem življenju, oni mi nudijo podporo kadarkoli mi je težko*« (20/40); *»mama, oče, brat, sestra, pravzaprav dva brata in sestra«* (11/40); *»moja družina, nihče drug«* (31/40)«. Največji del izjav se nanaša na starše, brate in sestre, kot najpomembnejše. Tisto, kar je poudarjeno skozi to dimenzijo je nevprašljivost pomembnosti bratov in sester, ter dejstvo, da ne glede na to, ali so starši izpolnjevali svojo vlogo in obveznosti na adekvaten način ali ne, ostajajo v zavesti vprašanih najpomembnejše osebe in zdi se, da ta doživetja pripadnosti lahko nadvladajo negativne izkušnje vprašanih: *»Mami in ati sta zelo bolna, praktično več ne moreta razmišljati kot normalni osebi, po vsem kar se je zgodilo in*

zaradi tega, ker so nezaupljivi, sami so v tej situaciji in ne morejo razmišljati objektivno...lahko bi rekli...mislim, sta ati in mami, oni so mi prvi«(23/40).

Številni avtorji (Beck, 1976, Bowlby, 1988, Kohut, 1977; po Dacey in Kenny, 1994) govorijo o pomembnosti podpore pri vzgoji za ustvarjanje zdrave predstave o sebi. Navajajo, kako skozi podporo staršev adolescenti doživljajo lastno moč ravno preko občutka varnosti, ki jo dobivajo preko starševske podpore. Otroci pripadajo družini ne glede na to, v kakšni situaciji in obdobju se le-ta nahaja. Pomembnost družine in njenih članov v življenjih naših vprašanih je potrebno osvetliti tudi v luči dejstva, da z odraščanjem postajajo pomembnejši nekateri drugi odnosi v naših življenjih (npr. odnos z vrstniki), medtem pa se vloga družine in njenih članov v tem vzorcu očitno ne gubi.

Navkljub številnim težavam v družini skozi katere je šel velik del naših vprašanih (kar lahko razberemo iz njihovih izjav), številni za lastne starše in družino izražajo prvenstveno željo po pripadanju in vzdrževanju emocionalnih vez, kar bi vsekakor morali imeti v mislih pri načrtovanju obravnave (Lebedina-Manzoni, Jeđud in Novak, 2006).

Dimenzija »širše družine« govori o osebah, ki so pravzaprav bile zamenjava za starše v določenih obdobjih življenja vprašanih in se v največjem delu nanašajo na ženske osebe: »Babica, v družini sem tako samo z njo živela in samo njej sem se lahko zaupala« (1/40); »najlažje se pogovarjam s teto« (10/40), so pa tudi primeri, kjer je govora o moških osebah: »Najraje sem imela strica, očetovega brata« (32/40); »najbolj se lahko zanesem na svojega strica« (36/40).

Zanimivo je, da se v tej kategoriji partnerji omenjajo kot pomembne osebe, vendar ne ločeno, temveč vedno ob članih ožje družine: »Moja sestra mi je zelo pomembna oseba, tako kot tudi punca« (19/40); »na prvem mestu so mi starši, na drugem punca« (21/40); »pomembni so mi družina, moj brat, sestra, fant« (40/40); »sestra, brat, babica, sestrična in fant« (7/40); »moja mama seveda in punca« (8/40).

Podobno je tudi stanje dimenzije prijateljev kot najpomembnejših oseb: »Prijatelji in nihče drug, mama in brat« (12/40). Zdi se, da družina in njeni člani ostajajo v življenjih naših vprašanih

najpomembnejši tudi, ko z odraščanjem nekateri drugi odnosi v njihovih življenjih pridobijo na pomembnosti (npr. odnos z vrstniki, ustvarjanje partnerskih zvez).

Skrbi me

Kategorija »skrbi me« vsebuje vse tisto, kar se vprašanim zdi kot izvor možnih težav v življenju. Zanimivo je, da je osnova vseh njihovih skrbi doživljanje nedorečenosti glede prihodnosti v življenju in vsebuje naslednje dimenzije:

- nedorečenost in nesigurnost zaradi eksistence
- nedorečenost in nesigurnost zaradi šole
- nedorečenost in nesigurnost zaradi osamosvajanja
- nedorečenost in nesigurnost zaradi nadaljnjih intervencij
- družina

Zdi se, da se vse izkazane nedorečenosti nekako navezujejo in dopolnjujejo ena drugo. Nedorečenost in nesigurnost zaradi eksistence se nanaša na okoliščine v katerih so odrasli in v katerih živijo ter jih doživljajo kot omejujoče, pri čemer se jim postavlja vprašanje ali bodo v prihodnosti lahko uresničili svoje cilje: *»Nisem prepričana, če bom zmogla vse to sama v življenju, dvomim v okoliščine, ne sebe« (19/40).*

Nedorečenost zaradi osamosvajanja se nanaša na tisto, kar bo po 18. letu starosti, ko izstopajo iz sistema socialne oskrbe in namestitve v instituciji: *»Ne vem točno kako gre, kaj nosi prihodnost« (1/40); »skrbi me kaj bom, ko dopolnim 18 let« (16/40); »kako se bo moje življenje odvijalo naprej« (19/40); »ali bom uspela v življenju, ne bi rada ponovno bila v situaciji v kateri sem bila« (20/40)«.*

Nedorečenost in nesigurnost zaradi nadaljnjih intervencij se nanaša na vprašanje kaj se bo v prihodnje z njimi dogajalo, saj o tem odločajo drugi: *»Kje bom potem, al' v dom, al' bom šou domu« (12/40); »kak se bo to končalo, kam bom šel potem« (15/40); »kje bom končal« (4/40); »skrbi me, če bom sploh kdaj šel ven iz tega doma« (21/40).* Vemo, da se vsi ob izgubi podpore bližnjih odraslih počutimo nesigurno in je breme nedorečenosti težko uspešno razrešiti, še posebej takrat, ko številne vloge nam pomembnih oseb niso definirane do konca, tako kot je to primer z mladoletnimi, ki so v oskrbi institucij socialne nege.

Nedorečenost in nesigurnost zaradi šole se nanaša na uspeh v šoli in izpolnjevanje šolskih obvez, kar v vsakodnevnem življenju predstavlja težavo večini otrok, zato je takšne pojasnitve mladih ne presenečajo: »Moj največji problem je šola« (1/40); »zdaj lahko že tretjič padem sedmi razred« (14/40); »skrbi me učenje za maturo« (25/40); »muči me šola« (39/40); »ali bom končal šolo ali ne« (3/40). Vprašani se očitno zavedajo pomena šole za njihovo prihodnost. Raziskave so pokazale, da imajo osebe z motnjami vedenja praviloma težave pri šolanju, tako da je njihova zaskrbljenost glede lastnih dosežkov razumljiva.

Pri navajanju družine, kot tistega kar jih v življenju skrbi, najpogosteje navajajo zaskrbljenost glede tega, kaj se dogaja v družini v času njihove odsotnosti: »Skrbi me moja situacija doma, največji problem mi predstavlja kako mama in oče preživljata vsak dan doma« (23/40); »kako so moji, skrbi me moj brat, ki je zdaj prišel v dom« (40/40); »problem mi je, ker je moja mama daleč« (8/40).

Takšni podatki pričajo o zaskrbljenosti vprašanih za njihove družine in za vse tisto, kar bi lahko bil vzrok težav v vsakodnevnem življenju teh družin, kot tudi njihovo predpostavko, da so v družini pomembni, ter da ima njihova odsotnost pomembne posledice na delovanje družine. Tako izražena skrb priča tudi o stopnji odgovornosti, ki jo vprašani čutijo do svoje družine (skrb glede tega, kar se dogaja, ko niso prisotni v družini). Fizična odsotnost povečuje naš občutek bojazni za izhode, ki niso pod našim vplivom.

Vplivi

Kategorija »vplivi« se nanaša na vse tisto, kar je utegnilo vplivati na potek življenja vprašanih in kar je »zaslužno« za vedenjske težave, ki so jih manifestirali, kot tudi pozitivne spremembe, ki so se jim zgodile. Tvorijo jo sledeče dimenzije:

- vplivi oseb
- lastna osebnost
- drugačna preteklost
- vplivi dogodkov

Največji del vprašanih dojema pozitivne vplive do katerih je

prišlo, kot posledico socialnih intervencij in oseb, ki so utelešale to intervencijo: »Spremenil sem se, ko sem vzpostavil kontakt s starejšimi osebami, začel delat z denarjem« (13/40); »ne mama, ne brat, ampak okoliščine« (17/40); »to, ker nas je mama zapustila« (25/40); »vzgojitelji« (36/40). Različne osebe so z različnimi vplivi spreminjale njihova življenja. Morda je zanimiva izjava enega izmed vprašanih, da so ravno slabe življenjske okoliščine (zapustila ga je mama) povzročile pozitivne spremembe v njegovem življenju.

Dimenzija »lastna osebnost« se po eni strani nanaša na zavedanje vprašanih, da so oni s svojo odločitvijo za spremembo, ne glede na to, kako težko je bilo, vplivali na pozitivne spremembe, ki so se jim zgodile v življenju, kot tudi, da so odgovorni za vse težave, ki so jih imeli prej in ki so jih pripeljale so spora z bližnjimi: »Prišel sem in se odločil, da bom postal boljši, da bom pazil na besednjak« (12/40); »to je bila moja volja, da se tako obnašam, da začnem kadit« (18/40); »nikogar ne krivim za svoje obnašanje, vedno sem se sama odločala« (26/40). Takšne odločitve pričajo o zadovoljivem uvidu in samokritičnosti vprašanih, ter zavedanju, da lahko samo z lastnim trudom in odločitvami nekaj spremenijo.

Dimenzija, ki govori o vplivu drugačne preteklosti nas ponovno opozarja, da vprašani svoj dosedanji težak in pogosto problematičen življenjski slog razumejo kot prednost in nekaj, kar jim je omogočilo, da dojamajo, da se morajo sami boriti in živeti drugačno življenje: »Pravzaprav moraš začeti razumevat vse okoli sebe« (15/40); »drugačna preteklost me je utrdila« (20/40); »veliko sem prestala, veliko več vem, znam se znajti v življenju« (32/40); »nekje pri sedmih letih je mama šla delat...s sestro sma bli sami po pet, šest ur, nič nisma vedli, skrbeli sma ena za drugo in...to naju je izučilo« (9/40). Takšna videnja nam kažejo uspešne strategije soočanja, ki so jih vprašani uporabili za iskanje pozitivnih strani v slabih situacijah, v katerih so se nahajali.

Dimenzija »vpliv dogodkov« se nanaša na niz različnih vzrokov, kot so vojna, selitve, sprememba odnosov v družini: »Družba, s katero sem bil« (11/40); »vojna, pa potem selitev v Zagreb...začeli so se prepiri in dojela sem, da moram sama sprejemati odločitve« (23/40); »ta leta in nič drugega, puberteta« (24/40)«.

Spremenila bi

Ta kategorija se nanaša na želje po spremembah v življenju, in sicer izključno tiste spremembe, ki bi »izbrisale« dosedanje probleme, bodisi glede osebnih značilnosti, bodisi spleta okoliščin. Sestavljena je iz sledečih dimenzij:

- da bi dosedanje življenje bilo brez problemov
- svoje vedenje

Prva dimenzija se v vseh izjavah nanaša na njihovo težavno življenje, ne glede na to, ali so sami prispevali k nastanku težav, ali je to bila posledica življenjskih okoliščin. Vprašani govorijo o idealizirani sliki realnosti, tj. največ o urejenih družinskih razmerah: »Da bi imel srečno družino« (1/40); »da bi bila mama ves čas ob meni, da je vse normalno, da se šolam« (15/40); »rada bi spremenila vse svoje življenje, da bi bila ob mami in očetu, da bi bila pridna, celo družino bi vrnila na kup« (16/40).

V dimenziji, ki se nanaša na željo po spremembi svoje obnašanja, vse izjave temeljijo na ključni besedi-popraviti: »Da se popravim, da preneham s slabo družbo« (16/40); »da spremenim vedenje, da se ne kregam« (21/40); »da sem boljši, da sem miren« (29/40); »neobzirno se vedem do vseh v hiši, morala bi se spremeniti« (38/40).

Kakorkoli takšne izjave najverjetneje govorijo o sporočilih, ki jih vprašani dobivajo iz okolja, nam tudi kažejo na samokritičnost vprašanih in njihov apel za pomoč pri premagovanju svojih težav. Prvi korak za uspešno obravnavo je prepoznavanje težav, drugi, za katerega vprašani očitno prosijo za pomoč od okolice, pa njihovo reševanje.

Pričakovanja do sebe

Ta kategorija se nanaša na vse, kar vprašani pričakujejo, da se jim bo zgodilo v prihodnosti. Pričakovanja lahko v veliki meri usmerjajo njihovo aktivnost, gibajo pa se v treh smereh, ki zaobjemajo definirane dimenzije:

- pozitivne spremembe
- odraščanje v pozitivno osebo
- ostati kakršen sem

Največje število izjav se nanaša na pričakovanja pozitivnih sprememb pri sebi, dotikajo pa se običajnih pričakovanj za to obdobje, kot so samostojnost, poštenost, neodvisnost in svojstvenost. Dimenzija, ki smo jo poimenovali »odraščanje v pozitivno osebo«, je definirana z izjavami, ki govorijo o tem, da vprašani želijo biti drugačni v primerjavi s svojimi starši, tj. pričakujejo, da se bodo v prihodnosti izognili številnim slabim vedenjem, katerim so bili priča v svoji družini: *»Da se ne pripeljem do iste situacije kot moja družina, da ne bom brez dela kot moja mama«* (36/40); *morala biti resna, predana oseba, ki bo naredila vse za dosego svojih ciljev* (6/40). Takšne izjave pričajo o tem, da so vprašani prepoznali napake svojih staršev, izluščili pozitivna sporočila in se naučili kakšni naj ne bi bili.

Dimenzija »ostati kakršen sem« se nanaša na izjave tistih vprašanih, ki so že zdaj zadovoljni s seboj in menijo, da ne bo prišlo do bistvenih sprememb v njihovi prihodnosti: *»Ne bi menjal tega kar je, zadovoljen sem, čeprav imam določene pomanjkljivosti«* (13/40); *pričakujem, da bom tudi vnaprej ostala takšna, kakršna sem in se držala svojih načrtov* (23/40).

5 Zaključek

S kvalitativno analizo samoprezentacije vprašanih o predstavi o sebi smo definirali 11 kategorij, s katerimi se vprašani opisujejo.

Pri dobljenih kategorijah prevladuje pozitivna predstava o sebi. Pozitivno vrednotenje se kaže v zadovoljstvu z obstoječim stanjem in dosežki, navkljub slabim življenjskim okoliščinam.

Vsebinsko se številne kategorije prekrivajo v tem, da izražajo zadovoljstvo vprašanih z obstoječim stanjem in vsem kar so dosegli, navkljub slabšim začetnim izhodiščem v primerjavi s svojimi vrstniki (psihično doživetje sebe, lastnosti, ponosen na, veseli me).

Veliko govorijo o svojem težavnem življenju in zavedajo se slabih strani svojega odraščanja, vendar je vzpodbudno, da ne iščejo krivce, temveč imajo navkljub težavam pozitiven pristop.

Osnovni vir nezadovoljstva v celotni predstavi o sebi je lastna impulzivnost in nezmožnost nadzorovanja vedenja.

Družina zavzema posebej pomembno mesto pri formiranju

predstave o sebi. Navkljub pozitivnemu odnosu in želji po pripadnosti družini, pa imajo jasno predstavo kje bodo dobili pomoč (sami pri sebi in od okolice, tj. institucije). Vprašani prepoznavajo empatijo in željo po pomoči drugim kot svojo lastnost.

Iz vsega navedenega je mogoče razbrati nekatere smernice za nadaljnje intervencije. To se v prvi vrsti nanaša na delo na samokontroli, kar je s strani vprašanih prepoznano kot največji problem.

Nadalje izjave vprašanih govorijo o pomembnosti krepitev interakcije z družino in negovanja odnosa, ne glede na to kakšna je družina. Poleg prisotnosti slabih družinskih odnosov, je najpogosteje prisoten tudi problem narušene kontinuitete odnosov v družinah te populacije. Zatorej lahko rečemo, da je vzpostavitev kontinuitete odnosov za ustvarjanje kvalitete, posebna zahteva pri obravnavi.

Poleg družine je pomembno krepiti njihove odnose tudi s prijatelji in družbo, saj je mreža socialne podpore pomemben varovalni dejavnik.

Iz izjav vprašanih se da jasno razbrati sporočilo o nadaljnji podpori, ki jo pričakujejo in jim je potrebna za normalno in uspešno funkcioniranje brez straha zaradi eksistencialne nedorečenosti. Ta podatek moramo nujno imeti v mislih, saj oseba s polnoletnostjo pogosto izgubi pravico do podpore in pomoči.

6 Literatura

Bezinović, P. (1987). Koncept o sebi i interpersonalna orijentacija. *Primijenjena psihologija*, 8 (1), 59-65.

Breakwell, G. M. (2001). *Vještine vođenja intervjuja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Burns, R. (1982). *Self concept development and education*. London: Rinehart and Winston.

Dacey, J., Kenny, M. (1994). *Adolescent Development*. Iowa: Brown and Benchmark publishers.

Etički kodeks istraživanja s djecom (2003). Vijeće za djecu Vlade RH i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb.

Goleman, D. (1997). *Emocionalna inteligencija*. Zagreb: Mozaik knjiga.

Jeđud, I. in Marušić, D. (2005). Način života u obitelji iz perspektive djece i mladih. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 41(2), 71-85.

Kaplan, H.B., Johnson, R.J., Bailey, C.A. (1986). Selef-rejection and explanation of deviance: Refinement and elaboration of the latent structure. *Social Psychology Quarterly*, 49, 110-128.

King, R.G. (1979). *Fundamentals of human Communication*. New York: Collier MacMillian Publishers, London.

Kobolt, A. (1999): Rekonstruktivno hermeneutičko shvaćanje kao element socijalnopedagoške dijagnostike. *Kriminologija & socijalna integracija*. 7, 2, 195-211.

Koller-Trbović, (1995). Razlike u samoprocjeni slike o sebi djece s aktivnim i djece s pasivnim oblicima poremećaja u ponašanju. *Kriminologija i socijalna integracija*, 71-76.

L'Albate, L., Baggett, M.S. (1997). *Teh self in the family a classification of personality, criminality, and psychopathology*. New York: John Wiley.

Lacković-Grgin, K. (1994). *Samopimanje mladih*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Lebedina-Manzoni, M., Jeđud, I., Novak, T. (2006). Doživljaj sebe u obitelji, *Kriminologija i socijalna integracija*, 15, 2, 25-37.

Mesec, B. (1998). *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Miljković, D., in Rijavec, M. (1996). *Razgovori s zrcalom*. Zagreb: IEP.

Rapuš-Pavel, J. (1999): *Samoprezentacija mladostnikove življenske lege – pomen aktivne participacije mladostnika v procesu socialnopedagoške diagnoze*. Magistrsko delo. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Richards, L. (2000). *Using NVivo in Qualitative Research*. Victoria: QSR International.

Shavelson, R.J., Hubner, J. J., Stanton, G. C. (1976). Self-concept: Validation of construct interpretation. *Rewiew of Educational Research*, Vol. 46, 407-441.

Tasić, D.(1994). Djetetov pojam o sebi i ispoljavanje poremećaja u ponašanju. *Kriminologija i socijalna integracija, 2 (2)*, 97-107.

Vasta, R., Haith, M., Miller, A. (1998). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Žižak, A., Koller-Trbović, N., Brusić, R.(1993). Samoprocjena identiteta djece i mladeži s poremećajima u ponašanju tijekom institucionalnog tretmana. *Kriminologija i socijalna integracija, 1, 2*, 237-247.

Izvirni znanstveni članek, prejet novembra 2006.